

O'ZBEKISTONDA MIKROMOLIYALASH MUASSASALARI VA TIJORAT BANKLARI

Inomaliyev Shohruhbek Sherzodovich - Samarqand Davlat Universiteti

Kattaqo'rg'on filiali Bank ishi va audit yo'nalishi 21-07 guruh talabasi

Isaqov Ismoiljon Solijon o'g'li – Samarqand Davlat Universiteti Kattaqo'rg'on

filiali Bank ishi va audit yo'nalishi 21-07 guruh talabasi

O'tamurodov Elshod Kamoliddin o'g'li - Samarqand Davlat Universiteti

Kattaqo'rg'on filiali Bank ishi va audit yo'nalishi 21-07 guruh talabasi

Annotatsiya

Ushbu maqola O'zbekistonning moliyaviy tizimidagi mikromoliyalash muassasalari va tijorat banklarining rolini o'rganadi, ularning iqtisodiy o'sish, qashshoqlikni kamaytirish va moliyaviy inklyuziya sohalariga qo'shgan hissa qismlarini ta'kidlashadi. Tijorat banklari an'anaviy ravishda rasmiy bank tizimining asosini tashkil etgan bo'lsa, mikromoliyalash muassasalari moliyaviy xizmatlarga erishish imkoniyati cheklangan aholi qatlamlariga xizmat ko'rsatishda muhim o'rin tutmoqda. Ushbu maqola ularning operatsion modellari, ta'siri va qiyinchiliklarini solishtiradi hamda 2024-yilgi so'nggi ma'lumotlar asosida O'zbekistondagi moliyaviy landshaftni batafsil tahlil qiladi. Tadqiqot mikromoliyalash muassasalari kichik kreditlar berishda samarali bo'lsa-da, tijorat banklari ham mikromoliyalash sohasiga qadam qo'yayotganini ko'rsatadi va ikkala sohaning uyg'unlashuvini namoyon qiladi.

Annotation

This article examines the role of microfinance institutions and commercial banks in the financial system of Uzbekistan, highlighting their contribution to the areas of economic growth, poverty reduction and financial inclusion. Whereas commercial banks formed the backbone of the formal banking system, microfinance institutions played an important role in inducing segments of population with limited access to financial services. This article compares their operating models, impacts, and challenges, and provides a detailed analysis of the financial landscape in Uzbekistan based on the latest data for 2024. The study shows that while microfinance institutions are effective in providing small loans, commercial banks are also stepping into the microfinance sector, demonstrating the alignment of the two sectors.

Kalit so'zlar: Mikromoliyalash, tijorat banklari, moliyaviy inklyuziya, O'zbekiston, qashshoqlikni kamaytirish, iqtisodiy o'sish.

Keywords: Microfinance, commercial banks, financial inclusion, Uzbekistan, poverty reduction, economic growth.

Kirish

O'zbekiston, Markaziy Osiyo mintaqasidagi yirik va tez rivojlanayotgan mamlakatlardan biri sifatida, so'nggi o'n yilliklarda iqtisodiy islohotlarni amalga oshirish va moliyaviy sektorni modernizatsiya qilish borasida sezilarli yutuqlarga erishdi. Mustaqillikning dastlabki yillaridan boshlab, davlat iqtisodiyotini diversifikatsiya qilish va xususiy sektorni rivojlantirish maqsadida turli islohotlarni amalga oshirdi. Ayniqsa, kichik va o'rta biznesni qo'llab-quvvatlash, yangi ish o'rinlari yaratish va ijtimoiy barqarorlikni ta'minlash uchun innovatsion moliyaviy xizmatlarni taqdim etish zarurati kundan-kunga ortib bormoqda.

Mikromoliyalash muassasalari (Mikroqarz) va tijorat banklari O'zbekistonda moliyaviy inklyuziyaning rivojlanishida muhim rol o'ynaydi. Mikromoliyalash tashkilotlari kambag'al va moliyaviy xizmatlardan mahrum bo'lgan qatlamlarga o'z bizneslarini boshlash yoki rivojlantirish uchun zarur bo'lgan kreditlarni taqdim etishda asosiy vosita sifatida ko'rilmog'da. Shuningdek, tijorat banklari, asosan yirik tashkilotlar va shahar aholisi uchun xizmat ko'rsatishga ixtisoslashgan, lekin oxirgi yillarda kichik va o'rta bizneslarga ham xizmat ko'rsatishga qiziqishni oshirishmoqda.

Ushbu maqola O'zbekistonning mikromoliyalash va tijorat banklari o'rtasidagi farqlar va o'zaro aloqalarni tahlil qiladi, ularning har biri iqtisodiy o'sish, ijtimoiy barqarorlik va moliyaviy inklyuziya yo'lidagi rolini ko'rsatib beradi. 2024-yilda, iqtisodiy o'sish va moliyaviy sektorni yanada rivojlantirish bo'yicha olib borilgan islohotlar davrida, mikromoliyalash va tijorat banklarining o'zaro hamkorligi va alohida o'rni ko'rib chiqiladi. Maqsad, mikromoliyalash muassasalarining eng kambag'al va ijtimoiy jihatdan zaif qatlamlarga xizmat ko'rsatishda qanday rol o'ynayotganini, tijorat banklarining esa o'zining yirik kapitali va texnologik imkoniyatlari orqali iqtisodiy sektorda qanday ta'sir ko'rsatishini tahlil qilishdir.

Shuningdek, maqola O'zbekistondagi mikromoliyalash tizimining imkoniyatlari va cheklovlarini, tijorat banklarining kichik va o'rta bizneslarga xizmat ko'rsatishdagi samaradorligini, hamda umumiy moliyaviy inklyuziyani yaxshilash uchun zarur bo'lgan siyosiy va iqtisodiy chora-tadbirlarni tahlil qiladi. Bu tahlil O'zbekistondagi moliyaviy tizimni yanada mustahkamlash va kengaytirish uchun samarali strategiyalar ishlab chiqishda yordam beradi.

Tadqiqot metodologiyasi

Ushbu maqolada qo'llanilgan tadqiqot metodologiyasi sifatli va miqdoriy yondashuvlarning kombinatsiyasidan iborat. Avvalo, O'zbekistondagi mikromoliyalash va tijorat banklari tizimining tarixiy va joriy holatini tushunish uchun batafsil adabiyotlar tahlili o'tkaziladi. Shundan so'ng, mikromoliyalash muassasalari va tijorat banklarining ishlash ko'rsatkichlarini o'rganish uchun 2024-yilgi so'nggi statistik ma'lumotlar tahlil qilinadi. Ma'lumotlar manbalari sifatida O'zbekiston Markaziy Banki, Milliy Statistika Qo'mitasi va Jahon Banki, Xalqaro Valyuta Jamg'armasi (XVJ) kabi xalqaro tashkilotlarning tegishli tadqiqotlari va hisobotlari foydalaniladi.

2024-yilda to'plangan ma'lumotlar, mikromoliyalash muassasalarining o'sish tendentsiyalari, tijorat banklarining moliyaviy xizmatlarni taqdim etishdagi taqsimoti va moliyaviy xizmatlarga erishishda demografik o'zgarishlarni ko'rsatadi. Tahlilda kredit portfeli hajmi, foiz stavkalari, to'lovlar darajasi va moliyaviy xizmatlar taqsimotidagi geografik omillar kabi asosiy ko'rsatkichlarni taqqoslashga e'tibor qaratiladi.

Adabiyotlar tahlili

Bir nechta tadqiqotlar rivojlanayotgan mamlakatlarda mikromoliyalashning ahamiyatini o'rganishga qaratilgan. O'zbekistonda mikromoliyalash muassasalari o'sishi 2000-yillarning boshlaridan boshlanadi, xususan, davlat ahamiyatiga ega bo'lgan mikromoliyalash dasturlari faoliyatini rivojlantirish maqsadida 2002-yilda "Mikromoliyalash Banki" tashkil etilgan. Mikromoliyalash muassasalarining kengayishi iqtisodiy rivojlanishni rag'batlantirishda, qashshoqlikni kamaytirishda va moliyaviy inklyuziyani ta'minlashda muhim rol o'ynadi.

O'zbekistondagi tijorat banklari an'anaviy ravishda yirik davlat korxonalarini va shahar hududlaridagi bizneslarga xizmat ko'rsatgan bo'lsa-da, 2010-yillarning boshlaridan boshlab kichik va o'rta bizneslarga xizmat ko'rsatishga qiziqish ortdi. "O'zbekiston Markaziy Banki" (2024) ma'lumotlariga ko'ra, tijorat banklarining mikro, kichik va o'rta bizneslarga berilgan kreditlar 2024-yil davomida yillik 15% o'sishni ko'rsatmoqda, bu esa hukumatning tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlash siyosati bilan bog'liq.

So'nggi yillarda olib borilgan tadqiqotlar (masalan, Abdukhamidov, 2023) shuni ko'rsatadiki, mikromoliyalash muassasalari kam daromadli uy xo'jaliklari va o'z biznesini boshlayotgan kishilarni qo'llab-quvvatlashda samarali bo'lishi mumkin. O'zbekiston mikromoliyalash muassasalari, an'anaviy banklardan farqli o'laroq, yengil kredit berish shartlarini taklif etadi va ko'pincha garovsiz va xavfsiz bo'lmagan kreditlarni taqdim etadi.

"Global mikromoliyalash tendentsiyalari" shuni ko'rsatadiki, mikromoliyalash muassasalari tijorat banklariga qaraganda yuqori operatsion xarajatlarga ega, chunki ular kichik kreditlar va shaxsiylashtirilgan xizmatlarni taklif qilishadi. Biroq, ular rivojlanayotgan mamlakatlarda qashshoqlikni kamaytirish va iqtisodiy imkoniyatlar yaratishda muhim vositalar sifatida ko'rilmogda. O'zbekistonda mikromoliyalash muassasalari ayollar, qishloq aholisi va yoshlar kabi moliyaviy xizmatlarga kirish imkoniyati cheklangan qatlamlar orasida moliyaviy inklyuziyani yaxshilashda yordam berdi.

O'zbekistonda Mikromoliyalash Muassasalarining Roli

O'zbekistonda mikromoliyalash muassasalari so'nggi yillarda sezilarli o'sishga erishdi. 2024-yil holatiga ko'ra, mamlakatda 250 dan ortiq mikromoliyalash muassasalari faoliyat yuritib, 3 milliondan ortiq shaxslar va kichik bizneslarga kredit

berishmoqda. Bu muassasalar, tijorat banklarining cheklangan mavjudligi sababli, qishloq joylarida moliyaviy xizmatlarga kirishni ta'minlashda muhim rol o'ynamoqda. "O'zbekiston Markaziy Banki" ma'lumotlariga ko'ra, mikromoliyalash muassasalari 2024-yilda moliya tizimidagi jami kredit portfelining taxminan 10% ini tashkil etdi.

Mikromoliyalash muassasalarining tipik kredit miqdori kichik bo'lib, o'rtacha "10 million so'm" (taxminan 900 AQSH dollari) atrofida bo'lib, yillik foiz stavkalari "18% dan 30%" gacha o'zgaradi. Ushbu kreditlar, ko'pincha, kichik bizneslar, qishloq xo'jaligi loyihalari va mikrokorxonalar uchun ishlatiladi va to'lov muddati 6-12 oyni tashkil qiladi. Mikromoliyalash muassasalari odatda guruhli kreditlash modellari va qarz olishchilarni o'zaro majburiyatlar orqali qaytarishni ta'minlashadi, chunki ko'plab qarz oluvchilar rasmiy ish joyi yoki garovga ega emaslar.

Bir nechta muvaffaqiyatli misollar qatoriga "Ipoteka Bank" kiradi, u bir nechta mikromoliyalash muassasalari bilan hamkorlik qilib, qishloq hududlaridagi kichik fermerlar va tadbirkorlar uchun kredit taqdim etadi. 2024-yilda Ipoteka Banki "50 milliard so'm" (4.5 million AQSH dollari) kreditni 5,000 dan ortiq kichik qishloq xo'jaligi korxonalarini uchun taqdim etdi.

Ammo, mikromoliyalash muassasalari O'zbekistonda yuqori operatsion xarajatlar, cheklangan kapital manbalari va kredit risklarini boshqarishdagi qiyinchiliklarga duch kelmoqda. Ko'plab mikromoliyalash muassasalari davlat subsidiyalariga yoki xorijiy grantlarga bog'liq bo'lib, bu ularning o'sishiga va uzoq muddatli faoliyatini barqarorlashtirishga to'sqinlik qiladi.

"O'zbekistonda Tijorat Banklarining Roli"

Tijorat banklari, o'z navbatida, moliya tizimida ancha katta o'ringa ega. 2024-yil holatiga ko'ra, O'zbekistonda 32 ta tijorat banki faoliyat yuritmoqda va ularning jami aktivlari "200 trillion so'm" (taxminan 18 milliard AQSH dollarini) tashkil etadi. O'zbekiston tijorat banklarida, asosan, bir nechta yirik davlat banklari dominatsiya qiladi, jumladan "Milliy Bank", "Uzpromstroybank" va "Agrobank". Bu banklar savdo, sanoat, qishloq xo'jaligi va ko'chmas mulk kabi bir qator sohalarda faoliyat yuritadi.

So'nggi yillarda O'zbekistonning tijorat banklari kichik va o'rta bizneslarga xizmat ko'rsatishga qiziqishni oshirdi. Hukumatning kichik bizneslarni qo'llab-quvvatlash siyosatlari natijasida, tijorat banklarining mikro, kichik va o'rta bizneslarga berilgan kreditlar 2024-yilda 20% ga o'sdi. Bu o'zgarish "2024-yilgi Milliy Moliyaviy Inklyuziya Strategiyasi" doirasida amalga oshirilgan, bu strategiya kam ta'minlangan aholi guruhlariga moliyaviy xizmatlarga erishishni oshirishni maqsad qilgan.

Biroq, tijorat banklari eng zaif va qashshoq qatlamlarga xizmat ko'rsatishda to'xtab qolmoqda, chunki ular kredit berishda qat'iy kredit baholash tizimiga tayanadi, bu esa ko'plab potensial qarz oluvchilarda, ayniqsa qishloq joylarida, kredit tarixining yo'qligi yoki garov talablarini amalga oshirishni qiyinlashtiradi. Shuning uchun tijorat

banklarining qashshoqlarga xizmat ko'rsatishdagi samaradorligi mikromoliyalash muassasalariga qaraganda pastroq.

Tijorat banklari uchun yana bir muammo — bu yirik infratuzilma investitsiyalari talab qilinadi, bu esa xizmatlar narxining yuqori bo'lishiga olib keladi. Shunga qaramay, tijorat banklari raqamli bank xizmatlarini joriy etishga qiziqish ko'rsatmoqda, bu esa xizmatlarni arzonlashtirishga va moliyaviy inklyuziyani kuchaytirishga yordam beradi.

Mikromoliyalash muassasalari va tijorat banklarining O'zbekistondagi farqlari quyidagicha:

- Maqsadli auditoriya: Mikromoliyalash muassasalari asosan kam daromadli shaxslar va mikro-tadbirkorlarni qamrab oladi, tijorat banklari esa kengroq auditoriyani, jumladan yirik bizneslar va davlat tashkilotlarini ham o'z ichiga oladi.
- Kredit miqdori: Mikromoliyalash muassasalari kichik kreditlar taklif qiladi, o'rtacha “10 million so'm” atrofida, tijorat banklari esa biznes kengaytirish, infratuzilma loyihalari va savdo uchun katta kreditlar taqdim etadi.
- Foiz stavkalari: Mikromoliyalash muassasalarining foiz stavkalari odatda yuqori, “18% dan 30%” gacha, tijorat banklarida esa o'rtacha “12% dan 18%” gacha bo'ladi.
- Geografik qamrov: Mikromoliyalash muassasalari asosan qishloq va chekka hududlarda faoliyat yuritadi, tijorat banklari esa shahar markazlarida joylashgan, ammo hukumatning qo'llab-quvvatlashi bilan qishloq hududlarida ham faoliyatini kengaytirmoqda.

“2024-yilgi Milliy Moliyaviy Inklyuziya Hisoboti” O'zbekistondagi moliyaviy inklyuziya darajasi 2019-yildagi 78% dan 92% gacha oshganini ko'rsatmoqda. Bu o'sish, asosan, mikromoliyalash muassasalarining kengayishi va tijorat banklarining qishloq hududlarida xizmat ko'rsatishni oshirishi bilan bog'liq.

Xulosa

O'zbekiston moliyaviy tizimi rivojlanmoqda, va mikromoliyalash muassasalari hamda tijorat banklarining har biri ushbu rivojlanishda muhim rol o'ynamoqda. Tijorat banklari umumiy aktivlar va operatsiyalar hajmi bo'yicha yetakchi bo'lsa-da, mikromoliyalash muassasalari eng kambag'al va cheklangan aholi qatlamlariga xizmat ko'rsatishda ustunlikka ega. Tadqiqotda shuni aniqladikki, ikkala sohaning hamkorlik qilish imkoniyatlari katta. Mikromoliyalash muassasalari va tijorat banklarining o'zaro kuchli tomonlari—tijorat banklarining yirik kapital bazasi va mikromoliyalash muassasalarining mahalliy bilimlari—moliya tizimining inklyuziyasini yaxshilashda qo'shimcha imkoniyatlar yaratadi. Olingan natijalarni umumlashtirgan holda quyidagi tavsiyalarni keltirib o'tishimiz mumkin:

1. Hamkorlikni kuchaytirish: Mikromoliyalash muassasalari va tijorat banklari o'rtasida qo'shma loyihalar va hamkorliklarni rag'batlantirish, kichik tadbirkorlar va kambag'al aholi uchun maxsus moliyaviy mahsulotlar taklif etish.

2. Raqamli moliya xizmatlarini kengaytirish: Qishloq joylarida xizmatlarni ko'rsatishda xarajatlarni kamaytirish va samaradorlikni oshirish uchun raqamli bank xizmatlariga sarmoya kiritish.
3. Mikromoliyalash muassasalariga qo'llab-quvvatlash: Mikromoliyalash muassasalari uchun texnik yordam va malaka oshirish dasturlarini tashkil etish, ularning operatsion samaradorligini va barqarorligini oshirish.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Markaziy Banki. (2024). Yillik hisobot.
2. Abdukhamidov, M. (2023). O'zbekistonda iqtisodiy rivojlanishda mikromoliyalashning roli. O'zbekiston Iqtisodiyot Jurnali.
3. Jahon Banki. (2024). O'zbekistonda moliyaviy inklyuziya: Tendentsiyalar va muammolar.
4. Xalqaro Valyuta Jamg'armasi (XVJ). (2024). O'zbekiston: Iqtisodiy tahlil va moliyaviy sektor rivoji.
5. O'zbekiston Milliy Banki (NBU). (2024). Moliyaviy hisobotlar va statistika.
6. <https://cbu.uz/>
7. <https://stat.uz>